

КОЛЕКТИВІЗМ В ЯПОНІЇ ЯК НЕОБХІДНА І ДОСТАТНЯ УМОВА САМОВИРАЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯПОНСЬКОГО ТИПУ

Питання формування колективного начала в традиційних суспільствах Далекого Сходу віддавна цікавили вітчизняних та закордонних науковців-орієнталістів. Проблема піднімалась у різноманітних контекстах: державотворення, суспільного устрою, формування особистості тощо. Особливо цікавим це виявлялось у порівняльному аналізі, здавалось би, подібних та, як уважалося на Заході, семантично аналогічних понять. Отже, розглянемо особливості моделі японського колективізму як такого, що слугує самовираженням особистості означеного (японського) типу.

Мета цієї праці полягає у тому, щоб виявити та описати головні фактори впливу на формування у японців відчуття колективізму, а також з'ясувати джерела походження цих факторів. Окрім того, належить ще проаналізувати відчуття та розуміння японцями колективного начала в суспільстві порівняно з розумінням суті стосунків між індивідом та суспільством представниками західного наукового та суспільного дискурсу і провести порівняльний аналіз обох поглядів з метою кращого розуміння колективного елементу в Японії як необхідної та достатньої умови самовираження особистості японського типу.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати низку завдань, які щонайменше наблизять, а щонайбільше приведуть нас до розв'язання задекларованої у дослідженні проблеми. Огляд наукової літератури допоможе представити позиції дослідників, як східних, так і західних, зокрема вітчизняних науково-дослідницьких академічних кіл стосовно зазначеної проблеми, а також окреслити їхні здобутки.

Не останню роль у формуванні світогляду особистості та суспільства відіграють природні фактори. Відтак ми опишемо

географічний, кліматичний та інші фактори, що доклалися до виокремлення особистості японського типу.

Комплексне вивчення цього питання вимагає також аналізу духовного середовища, в якому сформувалось японське суспільство. Задля цього слід виявити особливості чотирьох релігійно-філософських джерел походження факторів впливу: 1) синто як автохтонна світоглядна традиція, що заклала основи японського колективізму; 2) даосизм як унікальна школа духовного й фізичного самовдосконалення людини; 3) буддизм як впливовий чинник формування духовності суспільства і кожного його члена; 4) конфуціянська етико-політична система з її сімейно-патріархальними принципами [4]. Окрім того, варто зробити обґрунтування тези — «пізнання японцем власної природи через морально-етичні принципи чотирьох вчень є єдиним і достатнім способом самовираження його особистого» — в контексті самовираження особистості.

Навряд чи варто заперечувати, що природна обмеженість острівної Японії та сейсмічна активність цієї території різко позначилися на способі організації її суспільства та формуванні поглядів цього суспільства на тих, хто не належав до нього. Жорсткі природні умови ускладнювали острівне існування, змушуючи японців об'єднуватися заради виживання, і не лише пристосовуватись до природи, а й шукати з нею діалогу, що виливалось у створення ними численних обрядів вшанування духів та божеств.

Згідно з теорією «природних відмінностей» Т. Вацудзі [7], через те, що Європа, на відміну від Японії, не зазнає такої кількості природних катаклізмів, у ній природа стала об'єктом наукових досліджень, тоді як у Японії вона залишається традиційним предметом спостереження.

Природний ізоляціонізм дав можливість японцям упродовж тривалого періоду історії осібно розвиватись та творити власну самобутність, так яскраво виражену в культурі, зовнішній політиці тощо, де також довго панував ізоляціонізм. Хоча згодом і почав відбуватися обмін, зокрема ідейний, через який відбулась інкорпорація японським суспільством основних релігійно-філософських вчень Китаю та Індії, однак навіть у кінці ХХ століття Японія залишалась настільки самобутньою для Західного світу порівняно з іншими країнами Далекого Сходу, що представник західного дискурсу Семюел Гантінгтон — автор цивілізаційної класифікації країн світу — визначив Японію як представницю окремої, власне японської, цивілізації.

Відтак японці з V—VI ст. н. е. почали активно засвоювати елементи китайської культури через опанування основ таких релігійно-філософських вчень Китаю, як даосизм, китайський буддизм та конфуціянство. Синкретизм цих вчень на території Японії відбувся під впливом різних факторів, але визначальною, на нашу думку, була така особливість свідомості японців, як толерантність. Ця особливість, мабуть, і відіграла одну з головних ролей у формуванні особистості японського типу від давніх часів, коли в країні панувала лише сінтоїстська духовність.

Як згадувалось вище, сінто — це традиція, яка здавна докладається до формування японського колективізму, однак цю релігію доволі часто розглядають у контексті з даосизмом, буддизмом та конфуціянством. У такому контексті, якщо йдеться про японський колективізм, сінто виступає як традиційна японська парадигма, що, з одного боку, є решетом, через яке просіюються три інші, і таким чином адаптуються до місцевої традиції, а з другого — сприятливим ґрунтом, що самостійно адаптується до того, що запозичувалось.

Із засвоєнням релігійно-філософських вчень Китаю та основ китайської культури зміст життєвих принципів японців набув суттєвих доповнень, а в чомусь і посутньо змінився. Китайський даосизм збагатив сінто чітко визначеними принципами світобудови, способами пошуку шляху духовного та фізичного самовдосконалення людини, життя за законами природи тощо.

Буддизм поглибив сінтоїстську духовність японців через такі його життєві принципи, як безпристрасність, відмова від надмірних бажань, що в кінцевому результаті покликане звільнити людину від страждань поцейбічного світу і вивести її на шлях досягнення повної гармонії з власною природою.

Конфуціянство принесло японцям ідею гуманності *жень* (仁) як такої, що проповідує високу моральність як індивіда, так і суспільства в цілому. В основі конфуціянської гуманності — повага до старших, неухильне дотримання сімейних традицій, бачення в сім'ї малу державу, а в державі — велику сім'ю.

Японське відчуття гомогенності, приналежності до єдиної національної родини міцно зафіксоване у підсвідомості кожного японця і упродовж тривалого часу є їхнім основним життєвим орієнтиром, заporукою непохитності принципів японського колективізму. Цінність культури колективізму залишалася невід'ємною частиною буття японця. Більше того, це було й є головною ознакою так званої японськості [7].

Однією з причин тривалого високого поцінування «сімейності» в Японії було, мабуть, те, що прогрес вимагав би відкритості до зовнішніх впливів. Яскравим прикладом цього може служити доба правління сьогунату Токугав (1603–1867 рр.). За його правління проводилась політика ізоляціонізму, в якому вбачали навіть ксенофобію, і особливу увагу приділяли суворому дотриманню соціальних порядків.

Сьогодні всіляко заохочується їх пом'якшення в межах позитивного самовираження особистості. Сучасні молодіжні субкультури становлять сукупність напрочуд різноманітних елементів порівняно з традиційною японською культурою. Але чи може ця тенденція претендувати на початок нової японськості, котра є культурно більш гнучкою та менш колективістською? Це можна розглядати як імовірний спадок тривалої відкритості Японії світу загалом, чого Японія ще не переживала так довго і з такою інтенсивністю. Можна також захоплюватись виявом іншої культурної риси Японії — здатності до швидкої, прагматичної адаптації. Яскраві приклади — прискорена модернізація у часи, відомі на Заході як «реставрація», прийняття переходу до мирної торгівлі після поразки Японської імперії у Другій світовій війні та запровадження ефективних методів виробництва, початок яким було покладено в Сполучених Штатах Америки.

Твердження С. К'єркегора про те, що «... із визначенням людиною ставлення до себе як до особистості визначається її ставлення до інших людей...» [7], яскраво ілюструє, яким чином проходить процес самоактуалізації особистості, власне у площині міжлюдських стосунків, для реалізації котрих особистість має посідати належне їй місце. Японська особистість стереотипно орієнтується саме на міжлюдські стосунки, тоді як євроамериканська — на індивідуальну автономність. Б. Кімура звертається до того, що формування цих стосунків неможливе за відсутності відмінностей між людьми і саме індивідуальне уможливорює існування таких зв'язків [7].

У Західному світі побутує думка про ймовірність того, що одного дня слово «японець» може стати описовим терміном для позначення культурного походження, а відтак — втілення найкращих аспектів японської культурної спадщини, аніж визначення ідентичності як такої. У майбутньому «промислові потуги» в Японії повинні бути спрямовані замість самоті (котра під вивіскою «сонця, що сходить», вилилась у стагнацію та імперіалізм) на експлуатацію міфу про колективний погляд на життя, динамічну різноманітність, яка заміняє самість і веде до переваги відчуття індивідуального життя.

Японська та європейська традиції представляють різні як на мікро-, так і на макрорівні погляди на особистість, суспільство та природу. Японці виховані в душі розглядання себе як частини групи, що, в свою чергу, взаємодіє з іншими групами та складається у суспільство загалом, на відміну від європейського погляду на суспільство як сукупність індивідуальностей. Східний, зокрема японський, індуктивний спосіб мислення різко контрастує із Західним дедуктивним поглядом на світ.

Яскравий приклад плекання індивідів, такий властивий Заходові, можна побачити у численних прикладах ритуалів, таких як, скажімо, святкування дня народження (до речі, японці дні народження не святкують). За конфуціянством індивіди розглядають себе як особистості через визначення та сприйняття особистого в інших, на противагу людині європейського типу, яка бачить своє особисте у власній індивідуальності.

Як японці, так і європейці намагаються забезпечити стабільність та поступовість розвитку свого буття, що досягається різними шляхами. Якщо забезпеченням стабільності в європейських суспільствах займаються інституції та люди, які схильні довіряти такі повноваження відповідним інституціям, то в Японії стабільність досягається моральністю особи, а совість є фактором самоконтролю, що і становить запоруку міцності та справедливості системи.

Різняться європейці та японці і ставленням до природи. Якщо європейці схильні розглядати природу виключно як ресурс та діяти з метою її підпорядкування, то японці, натхненні синкретизмом синтоїзму, даосизму, буддизму та конфуціянства, яке проголошує діяння в гармонії з природою, навпаки, живуть, підпорядковуючись їй та в тісному діалозі з нею.

Зазначимо, що у системі поглядів на глобалізацію як таку виразно простежується декілька вимірів. Глобалізація як феномен всесвітнього узагальнення почалась з економічної сфери. Так, різні країни поступово створили (та продовжують створювати) мережу економічних зв'язків, в такий спосіб залучаючи щораз більше країн. Продуктивне економічне співробітництво вимагало відповідних правил гри, необхідного політичного контексту, для чого найкраще слугував приклад країн ліберальної демократії, котрі й були головним локомотивом глобалізації економічної, що запропонували політичні умови для ведення економічних зносин на глобальному рівні. Відтак економічна глобалізація поступово перейшла ще й у глобалізацію політичну, завданням якої було торування такого шляху.

Разом з економічною та — меншою мірою — політичною глобалізацією не забарилася глобалізація культурна. Глобально поширюються не лише матеріальні продукти різних культур, а й ідеї, цінності, кути світобачень, що вже можна назвати ціннісним виміром глобалізації. Саме в ціннісному вимірі на глобальному чи локальному рівні формується певний тип свідомості, а відтак і особистості.

У світі не існує єдиного підходу до оцінки глобалізації. Поряд з низкою переваг є ще й певні недоліки, зокрема те, що вона веде до стирання культурної ідентичності. Однак японське суспільство зі своїми міжособистісними зв'язками показує яскравий приклад культурної резистентності, таким чином підтверджуючи, зокрема, власну самодостатність, хоча і не без часткової дифузії під зовнішнім тиском в останні десятиліття.

У процесі з'ясування задекларованої проблеми ми дійшли висновку, що до формування японського колективізму спричинились природні, культурні та релігійно-філософські фактори. Всі вони сформували такі міжлюдські стосунки, без яких самоактуалізація японської особистості неможлива і в яких людина може брати участь лише як особистість. Відтак потреба у належності до колективу, куди кожен привносить свій індивідуальний елемент, і є необхідною й достатньою умовою самовираження японця як особистості.

Література

1. Арская Л. П. Японские секреты управления. — М.: Универсум, 1991.
2. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. — К.: КНЕУ, 2001.
3. Герст П., Томсон Г. Сумніви в глобалізації. Пер. з англ. — К.: Видво «К.І.С.», 2002.
4. Резаненко В. Ф. Сінто в контексті китайсько-японської релігійно-філософської традиції (до проблеми синкретизму), 2005.
5. Резаненко В. Ф. До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу, 2005.
6. Резаненко В. Ф. Буддистський категоріально-понятійний апарат в китайсько-японській релігійній традиції, 2005.
7. Що таке японська модель / Резаненко В. Ф., Коваленко О. О. та ін. за ред. Резаненко В. Ф. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003.
8. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. — New York: Simon & Schuster, 1996.